

УДК 378+811+004

ТИПИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ПОМИЛОК СТУДЕНТІВ В УМОВАХ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Воробець С. В.

У статті проаналізовано сучасні класифікації перекладацьких помилок; запропоновано тлумачення терміна “професійно орієнтований переклад” у контексті фахової підготовки студентів філологічних факультетів; на підставі наявних класифікацій перекладацьких помилок і шляхом експериментального аналізу розроблено типологію перекладацьких помилок, які виникають при близькоспорідненому перекладі.

Ключові слова: професійно орієнтований переклад, типологія перекладацьких помилок, білінгвальна компетенція.

В статье проанализированы современные классификации переводческих ошибок; предложено толкование термина “профессионально ориентированный перевод” в контексте профессиональной подготовки студентов филологических факультетов; на основании существующих классификаций переводческих ошибок и путём экспериментального исследования разработана типология переводческих ошибок, которые возникают при близкородственном переводе.

Ключевые слова: профессионально ориентированный перевод, типология переводческих проблем, билингвальная компетенция.

The modern classification of translator’s mistakes is analyzed in this article. An interpretation of “professionally oriented translation” is offered in the context of professional training of students at Philological Departments. On the basis of existent classifications of translator’s mistakes and through experimental analysis a typology of translator’s mistakes occurring in translation into a closely-related language has been worked out.

Key words: professionally oriented translation, typology of translator’s mistakes, bilingual competence.

Традиційну практику лінгвістичної підготовки студентів-філологів у вишах України здебільшого націлено на ознайомлення з основними поняттями та закономірностями розвитку літературних норм сучасної української мови безвідносно до їх взаємозв'язку з російською мовою. Очевидно, такий стан речей можна пояснити тим, що протягом тривалого часу вважалося, що російська мова, будучи близькоспорідненою з українською, не потребує окремої фахової підготовки. У студента-білінгва внаслідок того, що він навіперемінно використовує в повсякденній мовленнєвій практиці обидві мови, формується ілюзорне уявлення про те, що під час перекладу російсько-українських текстів особливих ускладнень не виникатиме. Саме через намагання студентів передати значення окремих слів або граматичних форм цей процес переважно зводиться до знаходження міжмовних відповідників, що призводить до істотних перекладацьких помилок і неточностей. Утім, на нашу думку, переклад є особливим видом навчально-мовленнєвої діяльності, специфічним процесом міжмовної й міжкультурної комунікації, який має свої унікальні закономірності, а отже, потребує чітко визначеної технології навчання.

Водночас попри освітні вимоги сьогодення щодо необхідності формування відповідних перекладацьких умінь і навичок у майбутніх словесників, незважаючи на значні досягнення загальної теорії і практики перекладу (Л. С. Бархударов, В. Г. Гак, Ю. О. Жлуктенко, Р. П. Зорівчак, Г. П. Іжакевич, В. М. Комісаров, Я. І. Рецкер), прикладних і методичних аспектів перекладознавства (Л. В. Бублейник, Н. І. Волошанівська, О. І. Кретова, Ю. М. Тельгуховська, В. В. Шляхова), аналітичний огляд методичного забезпечення виявив, що реальні можливості навчання близькоспорідненого перекладу з урахуванням потреб навчально-професійної діяльності майбутніх філологів надалі залишаються не

реалізованими. У вітчизняній лінгводидактиці до сьогодні залишається дискусійним питання щодо того, чи варто вдаватися до порівнянь одиниць української та російської мов. Ми погоджуємося з висновками тих учених, які обстоюють ідеї контрастивного вивчення й навчання мов (Л. В. Бублейник, О. М. Горошкіна, В. Ф. Загороднова, В. М. Манакін, Г. В. Онкович, Л. М. Паламар, М. І. Пентиліюк).

Метою запропонованої статті є створення типології перекладацьких помилок, яких припускаються студенти-філологи під час письмового перекладу професійно значущих текстів.

Як відомо, переклад професійно значущих текстів – фахова діяльність окремої категорії спеціалістів, які здобувають вищу освіту за спеціальністю “перекладач”. Однак у контексті підготовки майбутніх філологів таке тлумачення перекладу дещо ускладнюється тим, що словесники за характером своєї діяльності повинні опрацьовувати тексти різного жанрово-стильового призначення – від офіційно-ділових, газетно-публіцистичних до наукових чи художніх текстів, оскільки випускники можуть працювати не лише в освітніх закладах, а й, скажімо, спецкореспондентами газет, літературними редакторами, коректорами, фахівцями з реклами і зв’язків із громадськістю тощо. З огляду на це пропонуємо таке тлумачення досліджуваного феномена: *професійно орієнтований близькоспріднений переклад* – це особливий вид мовленнєвої діяльності білінгва, скерований на перетворення текстів вихідної мови на адекватні за формою і змістом та експресивно-стилістичним забарвленням тексти мови цільової, що пов’язані з різними сферами фахової діяльності майбутнього словесника. На нашу думку, таке визначення дозволяє охопити ті випадки, в яких цільовою мовою виступає російська, крім того, знімає обмеження щодо жанрово-стильової належності навчальних текстів.

Відповідно до завдань орієнтувально-пошукового етапу експерименту, яким було охоплено першокурсників філологічних факультетів (п’ятирічного і скороченого терміну навчання), задля уточнення типології перекладацьких помилок студентів було проведено контрольний зріз, що мав на меті виявити рівень розвитку перекладацьких умінь опитуваних. Джерельним матеріалом послуговували уривок зі збірки казок Д. Н. Маміна-Сибіряка “Отрезанный ломоть” (художній стиль), стаття “Кризис в системе образования” (газетно-публіцистичний стиль), уривок із навчального посібника С. Г. Тер-Мінасової “Язык и межкультурная коммуникация” (науково-популярний стиль). Результати перевірки виконаних письмових перекладів засвідчили стійку несформованість умінь відшукати рівноцінні перекладами в цільовій мові або ж застосовувати адекватні засоби компенсації, враховуючи особливості норм сполучуваності, системних відношень у кожній із мов, які перекладаються. Так, високий рівень перекладацької майстерності (перекладено до 75 % тексту-оригіналу) продемонстрували лише 12 % студентів, середній рівень (перекладено до 50 % вихідного тексту) засвідчили 25,5 %, тоді як більшість (перекладено менше 50 %) опитуваних виявила низький рівень – 53 % відповідей. Слід окремо відзначити, що нашу увагу привертало не стільки граматичні помилки, які зазвичай не призводять до суттєвого спотворення автентичного тексту, скільки лексичні (помилки, пов’язані з неправильним використанням основного або контекстуального значення слова, порушення норм сполучуваності), а також стилістичні (використання слова, конструкції або стилістичних засобів, які не відповідають за своїми мовно-функціональними властивостями тому жанрово-стилістичному різновиду тексту, до якого належить переклад). Також, як відомо, саме на лексику припадає особливе стилістичне навантаження тексту, тому часто не мовні, а соціокультурні розбіжності викликають найбільші утруднення у ході перекладу. Словникова відповідність двох лексем (мови оригіналу й перекладу) часто не спрацьовує навіть і під час близькоспрідненого перекладу, оскільки кожна з них насичена своїм (історичним, оцінним, національно маркованим) конотативним змістом. Отже, на підставі аналізу даних орієнтувально-пошукового зрізу було розроблено типологію перекладацьких помилок:

1. Помилки, спричинені інтерферентним впливом російської мови

У процесі перекладу трапляється калькування з російської: спорних – “спірних” (замість “суперечливих”), глави Правительства – “глави” Уряду

(замість “голови Уряду”), призивом – “призивом” (замість “закликом”), слідуючі проблеми – “слідуючі проблеми” (замість “такі проблеми”), таким образом – “слідуючим чином” (таким чином), совпадать – “співпадати” (замість “збігатися”) тощо. Особливо яскраво простежуємо тяжіння до механічного відшукуювання міжмовних відповідників під час перекладу часто вживаних у науковому стилі усталених висловів: и тому подобное – “і тому подібне”, в течение следующих периодов – “на протязі слідуючих періодів”, речь идет... – “мова йде”, так как... – “так як”, изучаемые правила – “вивчаємі, вивчаючі правила”, по мнению ученого – “по думці, по пропозиції вченого” тощо.

2. Помилки, що викликані нерозумінням мікро- та макроконтексту в ході перекладу полісемічних слів

Передусім це стосується як перекладу окремих лексичних одиниць, так і екстралінгвального контексту. Наприклад, більшість студентів уривок тексту художнього стилю *“Во время своего пути я шаг за шагом передумывал все свое раннее детство, начиная с того времени, когда отец по вечерам носил меня по комнате на руках и что-нибудь рассказывал...”* переклали так: *“Під час свого шляху я крок за кроком передумував все своє раннє дитинство, починаючи з того часу, коли батько вечорами носив мене по кімнаті на руках і що-небудь розказував”*.

3. Помилки, спричинені тим, що під час перекладу надається перевага предметно-логічному еквіваленту без урахування його конотації.

Досить часто студенти послуговуються лексемою, незважаючи на семантичний обсяг її значення. Зазначимо, що, за нашим припущенням, найчастіше таких помилок опитувані мали б припускатися в ході перекладу текстів художнього стилю, однак такі ж труднощі виникають у них і з текстами наукового стилю. Проілюструємо це на прикладі аналізу такого тексту: *“Очевидно, что основную культурную нагрузку несет лексика: слова и словосочетания. Из них складывается языковая картина мира, определяющая восприятие мира носителями данного языка. Особенно наглядно и ярко этот аспект представлен устойчивыми выражениями, фразеологизмами, идиомами, пословицами, поговорками – то есть тем слоем языка, в котором непосредственно сосредоточена народная мудрость или, вернее, результаты культурного опыта народа”* [3, с. 147]. Аналізуючи роботи студентів, ми помітили що, коли потрібно вдаватися до перекладом, які функціонують у науковому дискурсі, студенти найчастіше послуговуються її найпоширенішим варіантом – домінантою синонімічного ряду. Так, *“очевидно”*, перекладається як *“скоріш за все”*, *“вочевидь”*, *“нагрузка”* – *“вага”*, *“тягар”*; *“носитель языка”* – *“представник мови”*, *“редких случаях”* – *“рідкісних випадках”*, *“вынятковых случаях”* тощо.

4. Помилки перекладу, які пов'язані з невмінням застосовувати прийоми лексичних трансформацій.

До цього типу зараховуємо помилки, викликані занадто буквализованим, вільним підходом до перекладу російськомовних текстів. Намагаючись відшукати формальний еквівалент лексем, нерідко студенти забувають про те, що навіть “еквівалентні” слова різняться за семантикою, функціональним використанням, лексичними конотаціями, а також можливостями контекстуальної сполучуваності. Окрім того, як зазначає С. Г. Тер-Мінасова, *“навіть у тих поодиноких випадках, коли власне мовні елементи збігаються, не варто забувати про ПОЗАМОВНІ відмінності, тобто про те, що різняться як самі предмети і явища, так і уявлення про них”* [3, с. 64]. Незважаючи на близьку спорідненість мов перекладу, інколи лише звернення до прийомів лексичних трансформацій дозволяє зберегти змістову адекватність. Зокрема, до лексичних трансформацій належать: диференціація значення, конкретизація значення, генералізація значення, розвиток змісту, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація втрат під час перекладу тощо [2].

5. Помилки, викликані неправильним перекладом національно маркованої лексики й етнофразеології.

Так, у більшості студентів виникли труднощі навіть під час перекладу заголовка твору Д. Н. Маміна-Сибіряка *“Отрезанный ломоть”* (дехто взагалі залишив назву без перекладу). Зустрівши вислів у тексті *“Все равно, брат, ты –*

отрезанный ломоть, как тебя ни верти”, 70 % студентів переклали його так: *“Все одно, брате, ти – відрізаний, як не крути”*, 15 % вдалися до лексичної трансформації, невиправданої у цьому випадку: *“Все одно, брате, ти для нас назавжди втрачений, як не крути”*. Як бачимо, опитувані, орієнтуючись на зовнішню схожість, найчастіше вдаються до механічного перенесення ідіоматичної конструкції.

6. Помилки, викликані недостатнім словниковим запасом питомої української лексики.

Опитувані студенти досить часто зловживали запозиченими словами, які доречні лише тоді, коли в мові немає питомого українського відповідника з потрібним відтінком лексичного значення або стилістичного забарвлення. Так, у перекладах домінують лексеми типу *“пресинг”* (власне український варіант – *“тиск”, “натиск”*); *“прайс-лист”* (*“цінник”*); *“генерація”* (*“покоління”*); *“дайджест”* (*“оглядовий збірник”*); *“тост”* (*“грінка”*), *“фотографія”* (*“світлина”*) тощо.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що міждисциплінарність теорії перекладу та її застосування в практиці підготовки майбутніх словесників характеризується тим, що професійно орієнтований переклад виступає не лише власне лінгвістичним, а й складним лінгвокогнітивним феноменом. Адже, перекладаючи з однієї мови на іншу, білінгв використовує як власне знання мов, так і демонструє різноманітні знання позамовної дійсності. Навчальний переклад може прислужитися для усвідомлення, корекції й автоматизації вмінь білінгва щодо девербалізації, трансформації і перемикання з однієї мови на іншу. Власне, саме це суттєво відрізняє переклад від інших способів передавання змісту, викладеного іншою мовою (переказ, реферування, анотація тощо). У перспективі плануємо розробити систему критеріїв і шкалу оцінювання якості професійно орієнтованого близькоспорідненого перекладу, що впливатимуть із запропонованої типології перекладацьких помилок і ґрунтуватимуться на основі спотворення тексту-оригіналу під час його перекладу на цільову мову.

Література

1. Комиссаров В. Н. Теория перевода / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
2. Рецкер Я. И. Что такое лексическая трансформация? / Я. И. Рецкер // Тетради переводчика. – М. : Международные отношения, 1980. – № 17. – С. 72–84.
3. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2000. – 624 с.